'מגן הדסה לגן העיר' - יצירתו של האמן גד אולמן

הניה מליכסון

סיפורם של גן ובריכת הדסה פורסמו במקומות רבים, למשל, בספריהם של פנחס בן שחר (בתי יפו תל-אביב מספרים, הוצ' משרד הביטחון, 1990), נקודת חן של אורי דביר, העיתונאי ומנהל דף "תל אביב של פעם ושל היום – הקבוצה המקורית" בפייסבוק, אלי אלון העלה את "סיפורה של בריכת "גן הדסה" בתל אביב" ב- NEWS1 בתאריך 31 באוגוסט 2017. ופוסט של יצחק נודלמן שהועלה ממש לאחרונה (14 בספטמבר 2026.) בדף "תל אביב של פעם ושל היום – הקבוצה המקורית".

הרשימה הזו מספרת על גוף היצירה השלם של האמן גד אולמן שנוצר עם היעלמותם של הגן ובריכת הדסה וגן החיות שנשק להם, עליה לא כתב איש בהרחבה, לבד מתיעוד פרט אחד מתוך המכלול, ציור הבריכה, בסקר אמנות הקיר בישראל של יד בן צבי. מספר יצירה: #4932

גד אולמן, אמן רב תחומי

ותיקי תל אביב זוכרים בחיבה ובגעגועים את הפנינה הירוקה ששכנה בצפון הישן של תל אביב. במקום בו נמצא כיום גן העיר (או, בשמו החדש גן עופר) וכיכר רבין, השתרע פרדס ובליבו בריכת השקיה, פרדס פורטליס של אברהים שוקי אפנדי, תושב הכפר הערבי סומייל.

בשנת 1925 קנתה העירייה את הפרדס מתוך כוונה להקים בו בית חולים עירוני, שישרת את העיר שמתפתחת צפונה. התוכנית לא יצאה אל הפועל. גם תקוותה של העיריה ליהנות מרווחי תוצרת הפרדס שנותר בבעלותה, היו, למרבה הצער דלים ביותר.

גן הדסה ובריכת השחייה. צולם על ידי אריאלה אמיתי ממרפסת ביתה ברמברנדט 2 מרץ 1964

ולכן כדי לבחון את כדאיות הפעלת הפרדס הקימה העיריה ועדה (1930) שהתבקשה לבחון אם להמשיך להפעילו או שעדיף למכרו. הוחלט להמשיך ולעבד את הפרדס ולבחון את הכוונה להקמת בית החולים.

במקביל למאמצים להקים את בית החולים פנתה הסתדרות "הפועל" לעירייה בבקשה להפוך את הבריכה שהייתה בפרדס לבריכת שחייה ובריכת אימונים (1935). מאז שימשה הבריכה לבריכת שחייה בה השתמשו ארגוני הספורט של הפועל ושל מכבי כבריכה ללימוד שחייה. אל הבריכה היו מגיעים תלמידי בתי ספר וספורטאים ונהנו ממנה גם שוטרים בריטים ופקידי העירייה והממשל.

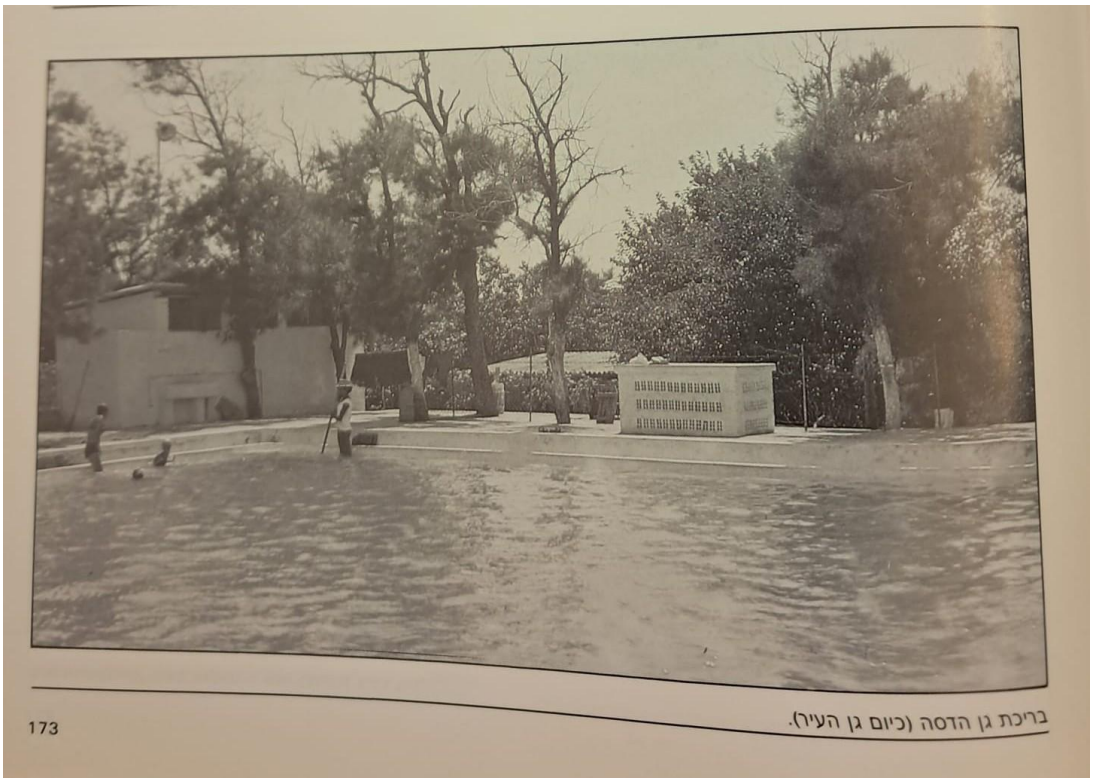

צילום בריכת הדסה בתוך הספר של פנחס בן שחר, בתי יפו תל-אביב מספרים, הוצ׳ משרד הביטחון, 1990 צילום זה יופיע בגרסה מלאה ובצבע במהדורה מיוחדת של הספר שהוצאה בשנת ה-100 לתל אביב.

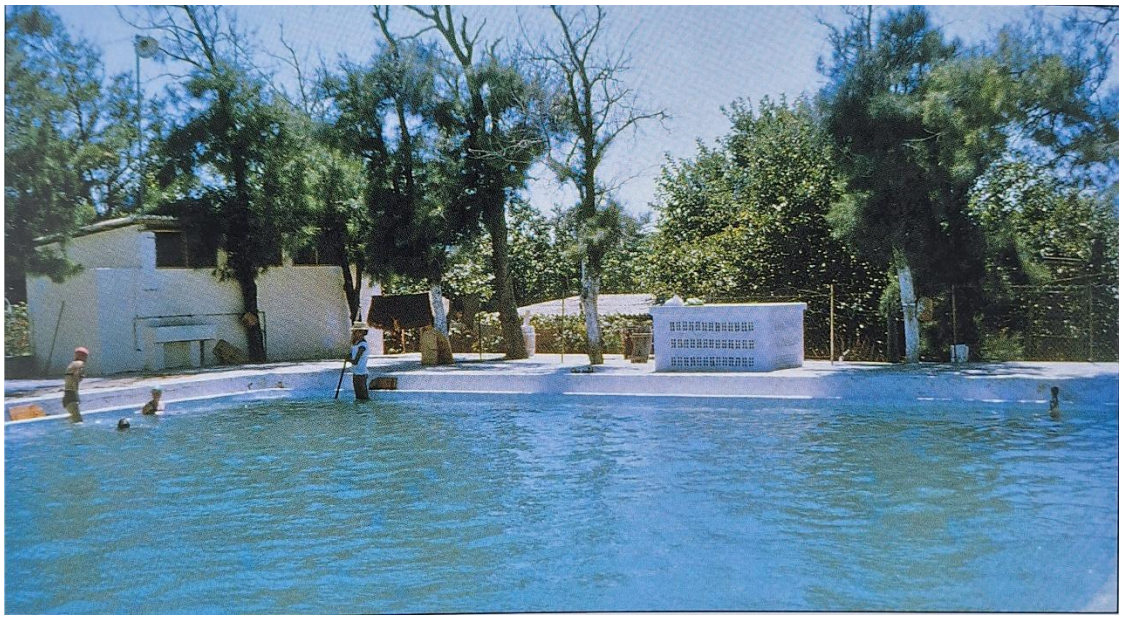

צילום בריכת הדסה בצבע מתוך הספר של פיני פנחס בן-שחר, בתי יפו-תל-אביב מספרים, תולדותיה של העיר העברית הראשונה, מהדורה מהודרת 100 שנים לתל-אביב-יפו. בהוצ׳ המחבר, מהדורה רביעית (יולי 2009). בגרסה זו הצילום בגודל מלא (עם ילד מימין). תודה לעידו ששון

גן ובריכת גן הדסה שנות השישים

ביוני 1939, הוחלט שבינתיים, עד שיבנה במקום בית חולים, לפתוח את שטח הפרדס כגן ציבורי ולקרוא לגן בשם "גן הדסה" על שם הסתדרות נשים "הדסה" שהייתה אמורה לממן את בית החולים.

עוד קודם נקבע השם "הדסה" לרחוב שנועד להיסלל מצפון לפרדס. וכך הפך באופן רשמי 'פרדס פורטליס' יחד עם בריכת השחייה ל"גן הדסה". בשנות ה-60 נהרס חלק מהמתחם לטובת הקמת בניין עירית תל אביב (העומד שם עד היום) ומגרש חניה עבורו .

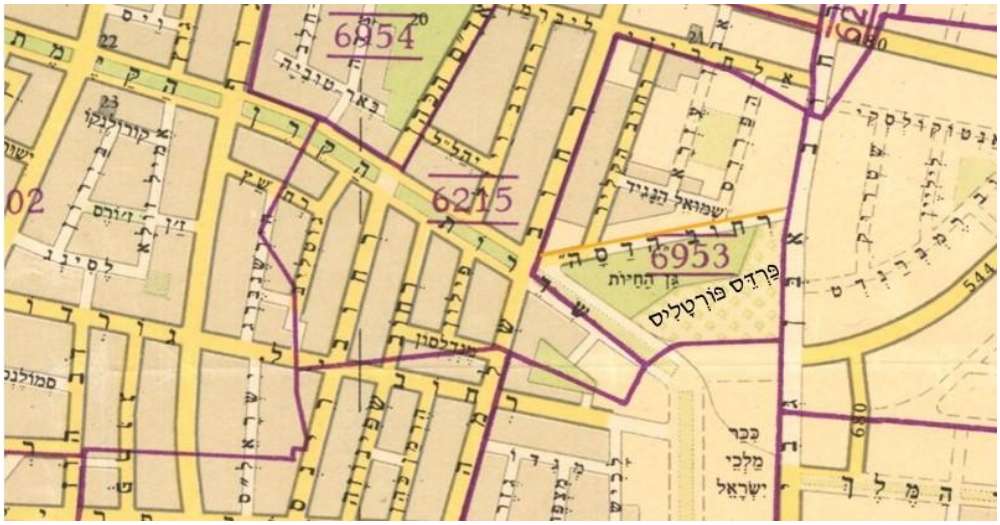

מפת אזור גן הדסה ורחוב הדסה 1949 מתוך אוסף המפות על שם ערן לאור, הספרייה הלאומית

מתחם גן העיר וגן החיות בתצלום אויר סוף שנות החמישים

ב-1988 הוקם מתחם 'גן העיר' שכלל, מרכז מסחרי (כיום נקרא גן עופר) מגדל מגורים גן החיות פונה ועבר לספארי. ובשיפוליו המערביים, באזור שבו שכן גן החיות נבנה גן מדורג עם מערכת בריכות ומפלים מחווה לבריכה ותעלות ההשקיה בפרדס שהיה.

מבט ממערב למזרח אל גינת 'גן העיר' אל מערכת בריכות ומפלים. מימין, עירית תל אביב ומשמאל ומגדל גן העיר.
צילום הניה מליכסון 2008

יחד עם בנייתו של הגן הוזמן האמן גד אולמן ליצור ציור קיר ובו תיאור גן החיות גן הדסה והברכה הנוסטלגיים ששכנו במקום. וכך נולדה היצירה "מגן הדסה לגן מאיר":

גד אולמן מספר:

"בקצה רחוב שטנד בואך שביל צר, שלימים נקרא רח' פרישמן, עמד עץ תות גדול, הייתה זו הכניסה לכרם של סאלח, כיכר רבין כיום. הליכה בדרך צרה בין גדרות עצי שיטה, אבן גבירול כיום, הביאה אותך לפרדס שבמרכזו בריכת השקיה מוקפת צמחי סברס. הייתה זו בריכת השחייה העירונית של תל אביב הקטנה. בבריכת "גן הדסה" למדתי כמו שאר בני גילי לשחות. יום אחד הרסו את הבריכה ואת גן החיות והצמוד ובנו במקומם את מתחם גן העיר ומגדל בסניף החדש שפתח שם בנק לאומי התבקש ציור קיר. הצעתי את יכולתי לשחזר את מה .מגורים שאני זוכר מהמקום סביבו גדלתי. ואכן האדריכל אלחנני שיתף פעולה עם הנהלת הבנק דאז. הנצחתי זיכרונותיי בציור קיר רב מידות על קירות הסניף בגן העיר. ציירתי את בריכת השחייה ואת גן החיות. על קיר ארוך שהקיף בחצי גורן את קירות הסניף"

גד אולמן בתהליך ציור בריכת גן הדסה

עיתון חדשות פרסם ידיעה נרחבת עם השלמתו של הציור וכותב:

"""...השבוע, בשעת צהריים מנומנמת, נגררו במסדרונות השיש המבהיקים של 'גן העיר' בתל אביב המוני ילדים מחופשים עם אמותיהם, בין ערפלים דביקים של פתיתי קצף. מי שישב על אחת הכורסאות של סניף בנק לאומי בקומפלקס המהודר, ראה אותם בבירור מבעד לזכוכית. מעל ראשי היושבים, מתוך ציור קיר שנמתח לאורך האולם הענק של הבנק, הציצה תל-אביב אחרת, שמן הסתם לא זכו מרבית החוגגים להכיר: שומר גן החיות השמן, שביל העץ שהוביל לקרית-שרת ובריכת "גן הדסה" עם מימיה המעופשים, גן הילדים של הגננת פולה, אוטובוס נושן וקופות הקרן הקיימת, עם דיוקן חיוור של בן-גוריון. מי עוד זוכר את גבעת הכורכר הלבנה שעמדה שם פעם, עם בריכת ההשקיה בראשה, או את הפרדס המסתורי שהשתרע בינה לבין שביל העץ, הוא קצה רחוב פרישמן של היום. לפני 30-40 שנה עבר כאן גבולה הצפוני של העיר תל-אביב, וכיכר מלכי ישראל נודעה בתור "הכרם של סאלח". יום אחד, מספרים, התנפל על בעל הכרם אחד מעובדיו והרג אותו. אף אחד לא חותם על העובדות: מי שזוכר, זוכר.

"מגן הדסה אל גן העיר", כך נקרא ציור הקיר החדש של הצייר גד אולמן. מצעד זכרונות פרטי של ילדות רחוקה, בעיר שהיתה ואיננה עוד. כבר שנתיים הוא שקוע בקסם של השיבה למקורות וחיפוש אחר שורשים, מאז כנס הבוגרים של בי"ס "הכרמל". אולמן התחיל אז לאסוף במרץ תמונות מצהיבות, תעודות ישנות, פיסות נשכחות של ימים רחוקים. מה שלא מצא — צייר: עפ"פון מ"בוסים", חולצה כחולה, פרי"מוס חלוד; צייר ושמר במגירות. "לא הצגתי את העבודות האלה אף פעם," הוא אומר. "היה לי קשה לצאת החוצה עם הנוסטלגיה של ילדותי האבודה. אולי מפני שהורי החליטו לעזוב את השכונה כשהייתי נער; בשבילי זאת היתה אבידה גדולה של תקופה מאוד מאושרת בחיי. אני, שגדלתי כאן ואהבתי את נוף הצברים ואת הריחות של פעם, עם כל הדברים שהולכים ונעלמים, יודע היטב שבטון וברזל הם הסממנים של בניית הארץ, של התגשמות החלוציות. אבל מי אמר שחייבים להרוס בדרך את כל הישן? למה לא לשמר את האופי האותנטי של העיר, מהימים שקדמו לפלדה?"

כך נולד הרעיון של ציורי הקיר הנוסטלגיים, בשיתוף פעולה עם משרד האדריכלים אלחנני-כנען, עם אדריכל בנק לאומי רפי אלקין ועם הבנק עצמו. אולמן התחיל בסניף הבנק בפ"ת, עם יואל משה סלומון ושלושת הרוכבים, עם הביצות והשומר אברהם שפירא. אחרי פ"ת עבר לראשון לציון, עם הביל"ויים, בתל-אביב ולמד בבי"ס "הכרמל", "מכון אבני" ו"בצלאל". כשהתחיל לחפש שורשים, ערך לעצמו מיפוי מחודש של נוף ילדותו: שדרת הבר-ושים, הכרם הגדול המוקף במשוכות צבר, גן החיות, סומייל הערבית, בית החלוצות. בתודעת הילדות הפרטית שלו היה "גן הדסה" מקום מסתורי ומאיים, שנחבא מאחורי סבך של שיחי פרא ובוגונוויליות. לקראת משימת הציור, התחיל להתחקות אחר סיפורו של הפרדס. צילומים, הסתבר לו עד מהרה, לא היו בנמצא וכך החל, אחד לאחד ובשרשרת מפגשים מייגעת, לבנות את הפאזל של "גן הדסה". ילדי השכונה, זוכר אולמן, לא הורשו להתקרב אל הגן, שנודע כמקום מפגש של זוגות אוהבים וסיפורי אימה וזימה הילכו עליו בשפע. בחורה שהלכה לגן, סי-פרו לו, נחשבה ל"פרפרית" — שיא שמות הגנאי של אותם הימים. בשרצו להרגיז מישהי, היו מעבירים בכיתה פתק שראו אותה בליל אמש מסתובבת בגן המושמץ.

ג'וני מאלף האריות

בשלהי שנות ה-30 הוקמה בפינה המערבית של הגן פינת חי קטנה, שהלכה וגדלה עד שהיתה לגן חיות של ממש. אולמן: "אחד הזכרונות החזקים שלי מגן החיות היה שומר הגן, איש שמן שלבש תמיד סרבל כחול וכולם אמרו שהוא גוי. בבית-מרקחת ברחוב פרישמן מצאתי תמו-

ציור הקיר החדש של גד אולמן, מהשבוע בסניף בנק לאומי בגן העיר, משחזר את גן הדסה שהיה שם פעם. שלא כמו בציורים הנוסטלגיים של פ"ת ואשדוד, לא נעזר כאן הצייר בצילומים ישנים אלא בזכרונותיו הפרטיים

עם קוסוביצקי המנצח והמארש של ראשון; אחר-כך אשדוד, עם הנמל והאניות והעגורנים — הכול בעזרת תמונות מצהיבות מאלבומים ישנים — ועכשיו הגיע תורה של תל-אביב, משם יש לו זכרונות פרטיים: "אני זוכר את הסביונים ושיחי החובייזה לאורך שביל העץ, שהוליך לעבר קרית-מאיר. והיה גם צריף של תנו-עת נוער, שהיום מתווכחים מי היה [illegible] אוחדת. צמחו שם עץ תאנה גדול ועץ תות ומתחתם היו כולם נפגשים."

גד אולמן, 53, נולד ברחוב שטנד נה של ג'וני, מאלף האריות, שהיה גם האחראי להאכלת החיות בגן. כל השנים זכרתי את האריה, עם הדם בפה, כמשהו אימתני ומפחיד. נזכרתי איך חזרתי לשם יום אחד עם הבן שלי, ואותו אריה נורא של ימי ילדותי נראה בעיני פתאום כזה תשוש וזקן, לא מפחיד בכלל. אבל היד הקטנה שאחזה בי חזק רעדה קצת בתוך ידי הגדולה, ממש כמו [illegible] אבי."

סיפור גן החיות התחיל עם ד"ר מרדכי שורנשטיין, רב רפורמי ממוצא ייקי שאהב ציפורים. כשעלה ארצה ב-1934, פתח ברחוב שינקין חנות לממכר חיות וציפורים. הוא זה שהביא את הקוף הראשון לתל-אביב. כשהקימו השכנים קול צעקה, לקח ד"ר שורנשטיין את החיות ועבר לר-חוב הירקון, אבל גם שם השכנים לא התלהבו. כשחזר הדוקטור ממצרים עם שני גורי אריות, התארגנו פרנסי העיר ומצאו לו פינה בגן הדסה. שם בנה את הכלובים הראשונים והביא עוד ועוד חיות. החיות הראשונות היו תנ"כיות — חמור, עז, דב, שועל, צבוע — אבל האטרקציה לילדים היו כלובי הקופים והנחש הארוך. במרכז הגן שוכנו הציפורים: חסידות, שקנאים ואנפות. אקווריום דמוי כיפה נבנה בתוך גבעה מלאכותית, שהקימו במיוחד בשביל האיילים. אחר-כך הגיעו אורחים מאפריקה — ג'ירפות, קרנפים ופילים — וגן החיות נגס עוד ועוד חלקות מגן הדסה, עד שלא נשאר ממנו דבר זולת שמו ובריכת המים המעופשת.

"היה לי חשוב להעביר את הפחד של הילד שהייתי אז, שלא ידע לש-חות. רציתי להקפיא את הרגע, לה-יות אמיתי ואותנטי — ובה-בעת ליצור איזה סמל, לתמצת את כל התחושות. לכן היה לי מאוד קשה לצייר את המים. מצד אחד לא רציתי לעשות מים נטורליסטיים, ומצד שני רציתי לשמור על רוח התקופה באמ-צעים אקספרסיביים של ימינו. זה היה קונפליקט שאילץ אותי להלך על חבל דק. הייתי צריך לקלף מעצמי שכבות של סגנון, שהתעצב במשך שנים רבות, ולחזור לסגנון הציור של ימי בית-הספר."

הוא לא אוהב שמשווים את ציור הקיר שלו לציורי תל-אביב של נחום גוטמן. הטיול האביבי של גן פולה מתועד אצלו באלבום התמונות המשפחתי. "הנה, הילד הזה," הוא מצביע על דמות קטנה עם כובע שמבל קטן ששוליו מקופלים אל השמש, "הילד הזה הוא אני."

החזיר את החיות לגן

עדית ויטמן

השבוע, בשעת צהריים מנומנמת, נגררו במסדרונות השיש המבהיקים של "גן העיר" בתל-אביב המוני ילדים מחופשים עם אמותיהם, בין ערפלים דביקים של פתיתי קצף. מי שישב על אחת הכורסאות של סניף בנק לאומי בקומפלקס המהודר, ראה אותם בבירור מבעד לזכוכית. מעל ראשי היושבים, מתוך ציור קיר שנמתח לאורך האולם הענק של הבנק, הציצה תל-אביב אחרת, שמן הסתם לא זכו מרבית החוגגים להכיר: שומר גן החיות השמן, שביל העץ שהוביל לקרית-שרת ובריכת "גן הדסה" עם מימיה המעופשים, גן הילדים של הגננת פולה, אוטובוס נושן וקופות הקרן הקיימת, עם דיוקן חיוור של בן-גוריון. מי עוד זוכר את גבעת הכורכר הלבנה שעמדה שם פעם, עם בריכת ההשקיה בראשה, או את הפרדס המסתורי שהשתרע בינה לבין שביל העץ, הוא קצה רחוב פרישמן של היום. לפני 30-40 שנה עבר כאן גבולה הצפוני של העיר תל-אביב, וכיכר מלכי ישראל נודעה בתור "הכרם של סאלח". יום אחד, מספרים, התנפל על בעל הכרם אחד מעובדיו והרג אותו. אף אחד לא חותם על העובדות: מי שזוכר, זוכר.

"מגן הדסה אל גן העיר", כך נקרא ציור הקיר החדש של הצייר גד אולמן. מצעד זכרונות פרטי של ילדות רחוקה, בעיר שהיתה ואיננה עוד. כבר שנתיים הוא שקוע בקסם של השיבה למקורות וחיפוש אחר שורשים, מאז כנס הבוגרים של בי"ס "הכרמל". אולמן התחיל אז לאסוף במרץ תמונות מצהיבות, תעודות ישנות, פיסות נשכחות של ימים רחוקים. מה שלא מצא — צייר: עפ"פון מ"בוסים", חולצה כחולה, פרי"מוס חלוד; צייר ושמר במגירות. "לא הצגתי את העבודות האלה אף פעם," הוא אומר. "היה לי קשה לצאת החוצה עם הנוסטלגיה של ילדותי האבודה. אולי מפני שהורי החליטו לעזוב את השכונה כשהייתי נער; בשבילי זאת היתה אבידה גדולה של תקופה מאוד מאושרת בחיי. אני, שגדלתי כאן ואהבתי את נוף הצברים ואת הריחות של פעם, עם כל הדברים שהולכים ונעלמים, יודע היטב שבטון וברזל הם הסממנים של בניית הארץ, של התגשמות החלוציות. אבל מי אמר שחייבים להרוס בדרך את כל הישן? למה לא לשמר את האופי האותנטי של העיר, מהימים שקדמו לפלדה?"

כך נולד הרעיון של ציורי הקיר הנוסטלגיים, בשיתוף פעולה עם משרד האדריכלים אלחנני-כנען, עם אדריכל בנק לאומי רפי אלקין ועם הבנק עצמו. אולמן התחיל בסניף הבנק בפ"ת, עם יואל משה סלומון ושלושת הרוכבים, עם הביצות והשומר אברהם שפירא. אחרי פ"ת עבר לראשון לציון, עם הביל"ויים, בתל-אביב ולמד בבי"ס "הכרמל", "מכון אבני" ו"בצלאל". כשהתחיל לחפש שורשים, ערך לעצמו מיפוי מחודש של נוף ילדותו: שדרת הבר-ושים, הכרם הגדול המוקף במשוכות צבר, גן החיות, סומייל הערבית, בית החלוצות. בתודעת הילדות הפרטית שלו היה "גן הדסה" מקום מסתורי ומאיים, שנחבא מאחורי סבך של שיחי פרא ובוגונוויליות. לקראת משימת הציור, התחיל להתחקות אחר סיפורו של הפרדס. צילומים, הסתבר לו עד מהרה, לא היו בנמצא וכך החל, אחד לאחד ובשרשרת מפגשים מייגעת, לבנות את הפאזל של "גן הדסה". ילדי השכונה, זוכר אולמן, לא הורשו להתקרב אל הגן, שנודע כמקום מפגש של זוגות אוהבים וסיפורי אימה וזימה הילכו עליו בשפע. בחורה שהלכה לגן, סי-פרו לו, נחשבה ל"פרפרית" — שיא שמות הגנאי של אותם הימים. בשרצו להרגיז מישהי, היו מעבירים בכיתה פתק שראו אותה בליל אמש מסתובבת בגן המושמץ.

ג'וני מאלף האריות

בשלהי שנות ה-30 הוקמה בפינה המערבית של הגן פינת חי קטנה, שהלכה וגדלה עד שהיתה לגן חיות של ממש. אולמן: "אחד הזכרונות החזקים שלי מגן החיות היה שומר הגן, איש שמן שלבש תמיד סרבל כחול וכולם אמרו שהוא גוי. בבית-מרקחת ברחוב פרישמן מצאתי תמו-

מבעד לזכוכית. מעל ראשי היושבים, מתוך ציור קיר שנמתח לאורך האולם הענק של הבנק הציצה תל אביב אחרת, שמן הסתם לא זכו מרבית החוגגים להכיר: שומר גן החיות השמן, שביל העץ שהוביל לקריית-שרת ובריכת "גן הדסה" עם מימיה המעופשים, גן הילדים של הגננת פולה, אוטובוס נושן וקופות קרן הקיימת עם דיוקן חיוור של בן-גוריון. מי עוד זוכר את גבעת הכורכר הלבנה שעמדה שם פעם עם בריכת ההשקיה בראשה, או את הפרדס המסתורי שהשתרע בינה לבין שביל העץ, הוא קצה של רחוב פרישמן היום. [....] 'מגן הדסה אל גן העיר', כך נקרא ציור הקיר החדש של הצייר גד אולמן. מצעד זכרונות פרטי של ילדות רחוקה בעיר שהייתה ואיננה עוד"

("החזיר את החיות לגן", עדית ויטמן, חדשות, 23 במרץ 1989

ציור בריכת הדסה:

בעקבות שיפוץ שנערך בסניף הבנק הועברו רוב הציורים למשמרת במרתפי הבנק ובקומת המסחר נותר רק ציור הבריכה בגודלו המלא (5/2.5 מ'). הציור הועבר ממקומו המקורי והוצב על קיר תאי הפקידים.

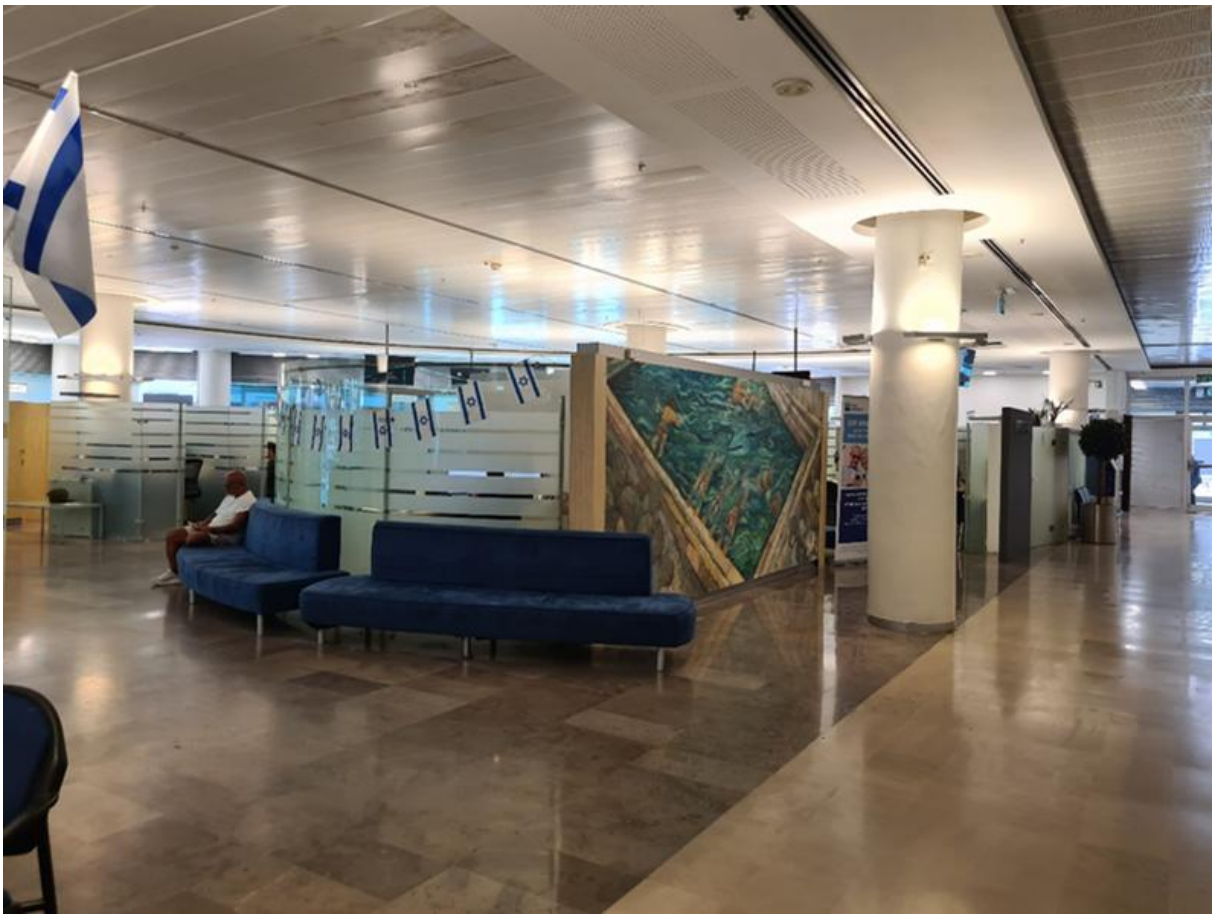

ציור בריכת הדסה בקומת המסחר בסניף בנק לאומי, גן העיר. צילום הניה מליכסון 2026

בציור מתוארת בריכת השקיה של פרדס המאופיינת במדרגות הנמתחות מכל צדדיה וילדים משתכשכים במימיה. מימין, ילדה ש'נזרקה' למים על ידי חבריה הצוהלים. משמאלה שלושה ילדים בשיעור שחייה עם כובע בריכה. פרט נחמד הוא אחד הילדים המשתמש בקרש, חלק מארגז תפוזים, כ"מצוף". בתחתית הציור משני הצדדים שיחי קקטוס, המרמזים על עברה של הבריכה והגן כחלק משטחי הכפר הערבי סומייל.

פרטים בציור הבריכה:

בריכת השקיה של פרדס המאופיינת במדרגות הנמתחות מכל צדדיה. צילום הניה מליכסון 2026

שיחי קקטוס, המרמזים על עברה של הבריכה והגן כחלק משטחי הכפר הערבי סומייל. צילום הניה מליכסון 2026

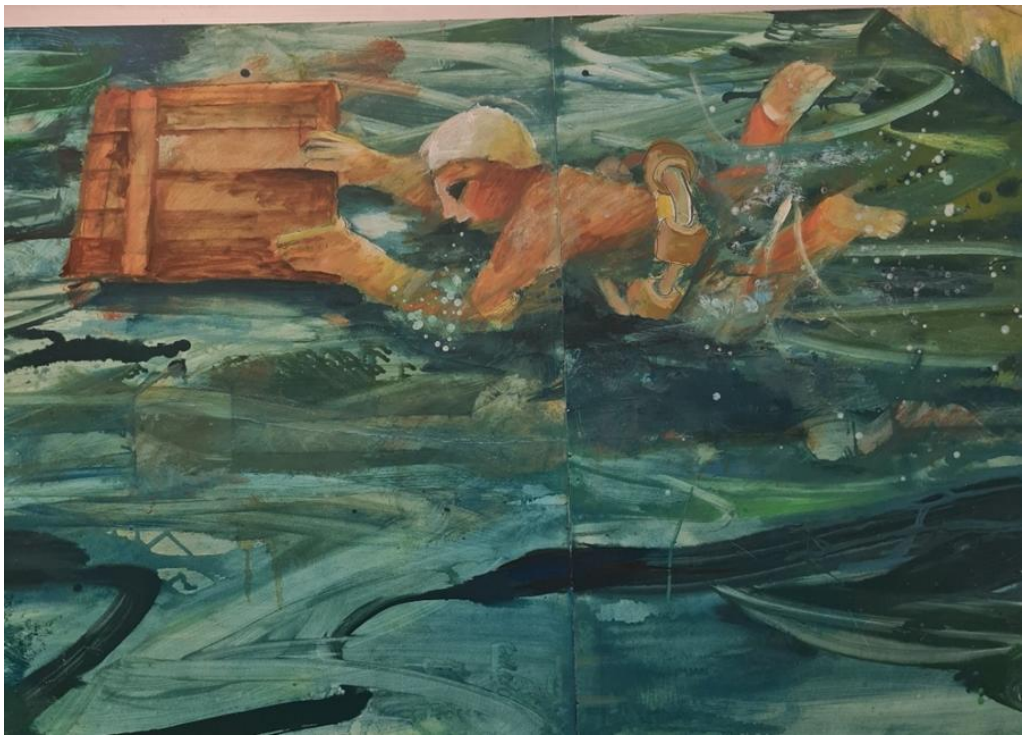

פרט מציור הבריכה. ילד עם מצופים ודופן ארגז כמצוף, צילום הניה מליכסון 2026

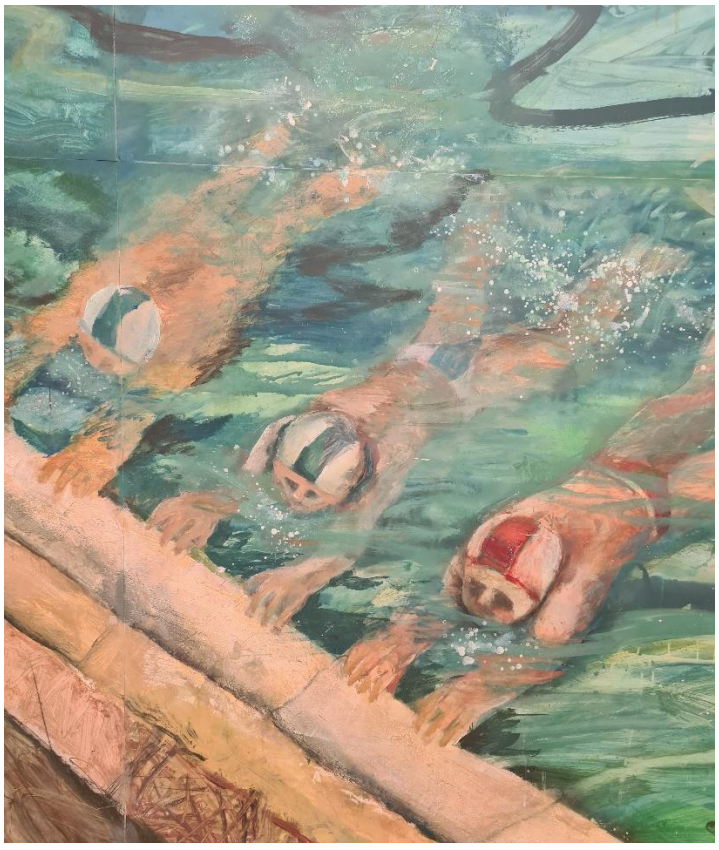

פרט מציור הבריכה. ילדים בשיעור שחייה עם הכובע האפייני. צילום הניה מליכסון 2026

גן החיות

ממערב לגן הדסה וצמוד לו שכן גן החיות של תל אביב. גן החיות התחיל בחזונו של הרב מרדכי שורנשטיין שהקים "גן חיות" בחנות שפתח בשנת 1936 ברחוב שינקין בתל אביב, המשיך ברחוב הירקון ומצא לבסוף את מקומו בשנת 1938 בצמוד לגן הדסה. כמו גן הדסה הפך גם גן חיות ליעד מבוקש של ילדי העיר. מראות גן החיות לא נעדרו מיצירתו של גד אולמן.

פרטי ציור המתייחסים לגן החיות, באדיבות גד אולמן:

שומר גן החיות השמן